

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 15.-16./1998.-1999.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 15.-16./1998.-1999.
Str./Pages 1-116, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Barbara SMITH-DEMO

Prijevod na njemački/ German translation

Erna FERENDŽA

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima star-
čevačkog kulturnog kompleksa
- 21 REMZA KOŠČEVIĆ
Merkurove statuete iz Siscije
- 29 REMZA KOŠČEVIĆ
Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije
- 41 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Međi-
murju - prinos datiranju nalazišta
- 61 TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u sred-
njovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec -
Cirkvišće kraj Koprivnice
- 81 LADA PRISTER
Susedgrad
- 91 ZORISLAV HORVAT
Hrastovica kraj Petrinje
- 101 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Digital Radiovisiography in Bone Density Analysis:
Neanderthal and Early Modern *Homo sapiens* Versus
Modern *Homo sapiens* Supraorbital Region

Prikazi

- 105 DUNJA GLOGOVIĆ
Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie
zwischen Nord- und Südosteuropa, Festschrift für Bern-
hard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honora-
ria 1*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama
- 107 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
CENTRAL EUROPE IN 8th - 10th CENTURIES, *Interna-
tional Scientific Conference, Bratislava, October 2-4,
1995, Bratislava, 1997.*, 210 stranica s ilustracijama
- 110 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Dušan Čaplovič, VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLÉNIE
SLOVENSKA, Academic Electronic Press, Bratislava,
1998.
- 113 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
*Early Neolithic Burials and Funerary Customs in Settlements of
the Starčevo Culture Complex*
- REMZA KOŠČEVIĆ
Figurines of Mercury from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Medimurje
- Ein Beitrag zur Datierung der Fundstelle*
- TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
*Zufallsfund eines Schädels von *Canis familiaris* in einem mittelalter-
lichen Keramikgefäß Fundstelle Torčec-Cirkvišće bei Koprivnica*
- LADA PRISTER
Susedgrad
- ZORISLAV HORVAT
Hrastovica bei Petrinja
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Digitalna radioviziografija u analizi gustoće kosti: nadočna regija
neandertalaca i najstarijeg suvremenog *Homo sapiensa* u uspored-
bi s nadočnom regijom suvremenog *Homo sapiensa**

- KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije

Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia

Izvorni znanstveni rad

Antička arheologija

Original scientific paper

Roman archaeology

UDK 904: 621 (497.5 Stinica/Solin/Kostolac) "00/2"

Dr. sc. REMZA KOŠČEVIĆ

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

U tekstu je riječ o više od dvadeset primjeraka fibula različitih oblika iz razdoblja I.-IV. stoljeća, s nekoliko poznatih lokaliteta s dalmatinskog i mezijskog provincijalnog područja. Kao stari slučajni nalazi bez izvornog popratnog konteksta, fibule su postavljene u tipološke i datacijske okvire.

Fibule potječu iz Stinice kod Jablanca (Ortopla) i Solina (Salona) te iz Kostolca (Viminacium), a pohranjene su u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Stinica

Skupina od jedanaest fibula (T. I.), od kojih su dvije djelomično očuvane, odnosi se na pet tipova.

1. Primjerak T. I., 1 pripada Aucissa tipu, između ostalog karakteriziranom i zglobnom napravom (njem. Scharnier, franc. charnière). Unutar tog vrlo raširenog ranorimskog oblika italskog podrijetla, primjerak 1. zastupa stariju inačicu iz augustovsko - kladijevsko epohe, kojoj je osnovno obilježje trakasti luk naglašenog rebrastog središnjeg dijela (KOVRIĆ, 1937., T. IV., 36; BÖHME, 1972., T. I., 17; PATEK, 1942., 107., 108., T. V., 14). Lišen standardnog ukrasa na zaglavnoj pločici, ali s neuobičajenim ukrštenim brazdicama na plohi noge te s izuzetno rijetkom pojavom dekoracije ureza na njenoj završnoj dugmastoj kaloti, fibula 1. predstavlja skromniji komad, koji se može datirati u I. stoljeće, s težištem na prvoj polovini.

2. Polovično očuvani primjerak T. I., 2 spada među fibule s dva prstenasta zadebljanja na luku (njem. Doppelknopf-fibeln). Pripada mlađoj, raširenijoj inačici noričko - panonskog oblika, s velikom perforacijom na držaču, koja mu daje formu trokutnog okvira (KOVRIĆ, 1937., 88., T. I., 7-9; PATEK, 1942., 90., T. III., 4, 5). Radi malog razmaka između zadebljanja na luku, primjerak je najbliži varijaciji Garbsch A 236 c, koja se datira u sredinu I. stoljeća i kasnije (GARBSCH, 1965., 30., Abb. 4.). Primjerak br. 2 može se datirati u okvire I. stoljeća.

3.-8. S pet primjeraka i jednim ulomkom (T. I., 3-8) zastupljen je tip fibule s jednim prstenastim odnosno diskoidnim zadebljanjem na luku (njem. Kräftigprofilierterfibel), koji se na prijelazu era pojavio na panonskom i noričkom prostoru. Varijacije tipa ponešto se razlikuju prema krivulji luka i obliku njegova ishodišnog dijela, dok je oblik zadebljanja na luku, a donekle i oblik držača igle, više podložan samoj izradi.

Kod trošnog ulomka br. 3 najvjerojatnije se radi o vremenski ranijem obliku tipa, s plitkom i razvučenom krivuljom luka i s perforiranim ili s punim držačem igle (KOVRIĆ, 1937., T. V., 49, 50) i u tom slučaju ulomak bi trebalo datirati u rano I. stoljeće.

Jednočlana fibula br. 4 također zastupa jednu od ranijih razvojnih inačica, koja ima zbijeniji korpus, ali je još zadržala perforacije na držaču igle (KOVRIĆ, 1937., T. V., 42), a može se datirati u prvu polovinu I. stoljeća.

Fibule s punim držačem igle br. 5-7, od kojih je prva jednočlana a druge dvije dvočlane, pripadaju istoj varijanti. One su različite ne samo u detaljima, kao što je oblik zadebljanja na luku ili oblik završnog gumba noge, nego i u bitnim elementima, kao što je oblik glave i noge te naročito krivulja luka. Gotovo sve izražene razlike posljedica su nemarne izrade, kako to očividno pokazuje provizorna izvedba ukrasa kod komada br. 7, ali također i pripadnosti fibula različitim serijama u proizvodnom procesu. Sve tri imaju nezgrapne proporcije i izgled im je više rustičan negoli arhaičan. Fibule br. 5-7 mogu se datirati u drugu polovinu I. stoljeća i kasnije.

Dvočlana fibula br. 8 pripada jednoj od kasnijih inačica tipa s jednim zadebljanjem na luku, bez štitne pločice, kod koje glava nije izdvojeno oblikovana, već je samo proširena u ishodištu luka (KOVRIĆ, 1937., T. V., 51). Komad pokazuje kvalitetnu izradu i naknadnu doradu s korekcijom nepravilnosti odljeva, a vremenski se može smjestiti u prvu polovinu II. stoljeća.

9.-10. Dvočlane fibule T. I., 9 i 10 odnose se na koljena-sti tip (njem. Kniefibel), uobičajen i u istočnim i u zapadnim provincijama carstva, s nastankom u I. stoljeću i s dugim trajanjem u narednim stoljećima.

Primjerak br.9 pripada jednoj od najčešćih varijanti, udo-maćenoj i u Panoniji. Inačica ima facetirani korpus, spiralu s gornjom tj. vanjskom tetivom te polukružnu zaglavnu štitnu pločicu, gotovo redovito dekoriranu i to uglavnom tremolir nizovima kao standardnim ornamentom (KOVRIĆ, 1937., T. IX., 85-87, T. XXVI., 2; BÖHME, 1972., T. 7., 401-404; BOJOVIĆ, 1983., 55., T. XX., 184 - T. XXI., 189). Primjerak br. 9, koji je imao kratku oprugu, predstavlja skromniji neukrašeni komad, donekle oprečan radi relativno niskog i širokog držača igle, a može se smjestiti u okvire II. i III. stoljeća.

Fibula br.10 zastupa zoomorfnu inačicu koljenastog oblika s plitko izvijenim lukom blago naznačenog koljenastog loma, koji ima oblik stiliziranog dupina. Unutar koljenastog tipa, fibule u obliku dupina pojavljuju se i kao jednostruke - poput primjerka sa spiralnim iglenim mehanizmom koji je također pronađen u Stinici - ali i kao dvojne (njem. Zwilling-sfibel) s dvostrukim korpusom i s poprečnom cjevčicom odnosno zglobnim tuljcem, u kojemu je smješten pregib za iglu: u obje verzije dijelovi mehanizma za zakopčavanje pozicionirani su tako da glava dupina odgovara glavi fibule (PATEK, 1942., 136., T. XXIII., 18, 20), obrnuto od primjerka br.10 gdje je postavljena kao noga fibule. Najbližu analogiju, ne samo u odnosu na istovjetan položaj korpusa, pruža jedna kopča iz Splita (LAKOŠEK, 1985., 73., 74., slika 1. a). Fibula br.10 sa spiralom s gornjom tetivom, može se također okvirno smjestiti u II. i III. stoljeće.

11. Primjerak T. I., 11 čisti je predstavnik, izvan matičnog galskog područja relativno rijetkih, emajliranih fibula (njem. Emailfibel) asimetričnog koncepta sa zmijoliko oblikovanom nogom. Poznati su dosta brojni usporedni primjeri, pretežno s emajlom slaganim u 4-latičnu musturu (SELLYE, 1939., 41., 74., T. XI., 15, 16; ETTLINGER, 1975., 25., 29., T. 12., 4; BÖHME, 1972., T. 6., 342, 344). Primjerak br.11 s četiridjelnom dekoracijom u emajlu, koja je - kako u sadašnjem stanju očuvanosti izgleda - bila izvedena tzv. champlévé tehnikom, može se datirati u II. stoljeće.

Solin

Tri cjelovite i jedna djelomično očuvana fibula (T. II., 12-15) obuhvaćaju tri tipa.

12. Fibula T. II., 12 od koje je očuvana noga i početni dio luka, pripada posebnoj varijanti Aucissa tipa, čiju osobitost predstavlja luk, podijeljen u više uzdužnih traka (dvije do šest), poprečno povezanih na 3-4 mjesta pomoću cilindričnih članaka, navedenih na žičane osovine. Nerijetko se javljaju i u Panoniji i u Galiji (PATEK, 1942., 107., T. V., 7; LERAT, 1956., 22., Pl. VIII., 160, 161; 1957., 16., Pl. IV., 66, 67), no najveća koncentracija nalaza ovog oblika evidentirana je u Dalmaciji, a tamošnji primjerci kreću se u okvirima prve polovine I. stoljeća (MAROVIĆ, 1959., 77., 78.; MARIĆ, 1968., 36.). Primjerak br. 12 može se staviti u I. stoljeće.

13.-14. Dvočlane fibule T. II., 12 i 14 predstavljaju varijacije koljenastog tipa sa zglobom za pokretanje igle, smještenim u izduženom zaglavnom tuljcu.

Primjerak br.13 podudaran je obliku standardne linije korpusa, glatke ili facetirane površine. Takve fibule sa zaglavnom, najčešće polukružnom pločicom, s oprugom s gornjom tetivom te s uzdužnim držačem igle, česte su na panonskom prostoru (PATEK, 1942., 132., T. XXIII., 1, 2), a rijetko se nailazi i na komade s poprečno postavljenim držačem igle (KOVRIĆ, 1937., T. X., 103). Tijesnu morfološku bliskost s fibulom br.13, uključivši i jezičasti donji nastavak u ishodištu luka, izražava jedan nedatirani komad sa cjevastim tuljcem za igleni zglob (BOJOVIĆ, 1983., 60., T. XXVI., 248), čiji poprečni držač signalizira oblik, kakav je mogla imati i kopča br. 13.

Primjerak br.14 zastupa inačicu koju specificira odsutnost uobičajene masivnosti korpusa. Fibule s pločasto stanjenim lukom promjenljive širine nisu osobito česte unutar koljenastog tipa. Kod nekih složenijih komada postoji također izduženi jezičasti nastavak, koji može biti spojen s lukom u ovalni otvor, a raskošne verzije dekorirane filigranom, mogu nositi i natpis (BOJOVIĆ, 1983., 61., T. XXVII., 264; KOVRIĆ, 1937., T. XXXIX., 4). Najrodniju paralelu fibuli br.14 predstavlja gotovo istovjetan primjerak iz Drnova sa cjevastim tuljcem za pregibanje igle (S. PETRU i P. PETRU, 1978., 61., T. X., 39). Primjerci br.13 i 14 mogu se smjestiti u II. i III. stoljeće s težištem na ovom posljednjem.

15. Fibula T. II., 15 pripada jednoj od varijacija razvijenog lukovičastog tipa fibula (njem. Zwiebelkopffibel), vodećeg kasnoantičkog oblika kopče široke difuzije diljem rimskog carstva. Radi manjih dimenzija i jednostavnijeg dekora noge, koji je u sveukupnom izgledu nadomješten stupnjevitim raščlanjenjem ramenih gornjih dijelova traverze, u kojoj je smješten zglob za iglu, primjerak br.15 ponešto oudara od takvih velikih komada sa složenijom ornamentikom noge, koja uključuje i podjelu u polja različitih razina (KOVRIĆ, T. XXXIII.; PATEK, T. XXVII.). Primjerak istovrsno ukrašene noge i ramena na traverzi kao i kopča br.15, koja pripada u IV. stoljeće, datiran je novcem Konstansa (KOVRIĆ, 1937., T. XXXV., 2).

Kostolac

Skupinom od osam fibula (T. II., 16-20, T. III.) zastupljena su četiri tipa.

16. Primjerak T. II., 16 pripada inačici noričko - panonskog oblika fibule s dva prstenasta zadebljanja na luku, koju karakterizira relativno mali otvor na velikom držaču igle, a koji - uz plohu glave - predstavlja inače površinu raspoloživu za dekoraciju (S. PETRU i P. PETRU, 1978., 42., T. VIII., 23). Primjerak br.16 najviše odgovara varijanti Garbsch A 236 h, koja se datira u prvu polovinu II. stoljeća (GARBSCH, 1965., 37., Abb. 9.), ali ne sadrži nikakav ukras niti posjeduje pločasto raskovanu kuku s vanjske strane opruge. Fibula br. 16 može se staviti u II. stoljeće.

17. Fibula T. II., 17 pripada obliku tzv. Nertomarus tipa sa specifičnim trakastim lukom i s perforiranim držačem igle, koji je u ranom I. stoljeću nastao na galo - rimskom prostoru. Primjerak br.17 prezentira tip u verziji kakva se najčešće susreće unutar inače ograničene pojave izvan matične oblasti nastanka, a koja može nositi i natpis (KOVRIĆ, 1937., T. XX., 3; PATEK, 1942., T. XII., 4, 9). Galski primjerci tipa očituju najviše raznolikosti, uključivši i bogatu plastično izvedenu dekoraciju kod boljih komada, pozicioniranu s vanjske strane valjkastog tuljca (LERAT, 1956., Pl. V., VI.; 1957., Pl. III.). S obzirom da unutar tuljca ima oprugu a ne zglob za pregibanje igle, primjerak br.17 treba tretirati kao zastupnika vremenski ranije razvojne inačice tipa i smjestiti ga oko sredine I. stoljeća.

18.-19. Jednočlane fibule T. II., 18 i 19 odnose se na tzv. crnomorski tip fibule s pojavom u I. i s trajanjem još i u III. stoljeću, a s matičnim područjem razvoja u donjepodunavskim područjima. Oblik se izvodi iz trubljastog tipa odnosno drži ga se podtipom oblika s jednim zadebljanjem na luku. Osnovna obilježja predstavljaju diskoidna zadebljanja u ishodištu i na kraju luka, razmjerno kratka ili vrlo duga opruga s gornjom tetivom, a tipičan ukras sastoji se od radialnih ureza na zadebljanjima luka i od točkastog niza smještenog posred plosnate noge (KOVRIĆ, 1937., T. III., 26; KONDIĆ, 1961., T. II., 9; BOJOVIĆ, 1983., 40.-42., T. XIII., 113 - T. XIV., 139). Primjerke br.18 i 19, skromnije komade lišene ukrasa, može se datirati u II. i djelomično III. stoljeće.

20. Primjerak T. II., 20, radi zbijenog korpusa visokog luka, zatim radi malog zaglavnog gumba kao sastavnog dijela fibule te jednostavnog glatkog tuljca bez završnih gumba na krakovima, mogao bi se još djelomično vezati za tzv. "T" tip fibule sa zglobnom iglenom napravom (PATEK, 1942., 144., 145.) odnosno za tzv. samostrijelne (njem. Armbrustfibel) fibule (KOVRIĆ, 1937., 125., T. XXXII., 1, 2), koje se u III. stoljeću javljaju u podunavskim provincijama. No bez obzira na čistu tipsku pripadnost, već i na temelju preostalih obilježja kao što je relativno kratka no već dosta tipično ornamentirana noga, ali bez naznake prijelaza prema luku i njegov još neizdiferencirani hrbat, u primjerku br. 20 trebalo bi promatrati jednu od razvojnih inačica lukovičastih fibula, vjerojatno s kraja III. stoljeća.

21.-23. Preostale fibule na T. III. zastupaju posljednji razvojni stupanj lukovičastog tipa, ustaljenih proporcija i dekoracije. Pripadaju različitim serijama, proizvedenim u IV. stoljeću i u kasnijem razdoblju.

Opisane fibule¹ predstavljaju stare slučajne nalaze, pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu, o čijem pronalasku ne postoje točniji podaci, pa se tako ne zna ni u kakvom su tipu nalazišta zatečene (arhitektura, nekropola i sl.). Ovdje su obradene prema uobičajenim standardima struke za predmete nepoznatih popratnih nalazišnih okolnosti tj. metodom svrstavanja u osnovne tipološke i datacijske okvire na

osnovi komparacija. Pridružujući se brojnim starim slučajnim nalazima ove i drugih kategorija brončanih predmeta, koji "počivaju" u muzejskim depoima² i dijeleći s njima istu sudbinu, opisane fibule same po sebi nisu predstavljale izvor nikakvih relevantnih podataka, do njihova objelodanjivanja. Objavljivanje starih nalaza preduvjet je za elaboriranje pojedinih vrsta arheoloških objekata, a konačno i kao podloga za iste predmete iz budućih sustavnih istraživanja. Njihovim publiciranjem tj. omogućavanjem uspostave odnosa između nalaza iz nedirnuto izvornog konteksta, otkrivenih stručnom rukom i onih starih slučajno pronađenih, situacija se mijenja u korist drugih, koji dobivaju na važnosti te i sami potpunije progovaraju o prošlosti. Stoga bi nastojanje na objelodanjivanju čim većeg broja muzejskih predmeta i stalno upotunjavanje do sada poznatih oblika donekle ili u potpunosti novim oblicima, moralo postati "lajt motivacija" unutar struke.

Premda davno pronađene, ovdje objavljene fibule u neku ruku predstavljaju nove nalaze, dopunjujući i oblikovno i brojčano dosadašnju sliku unutar pojedinih tipova kopčiči.

KATALOG

1. Fibula širokoga trakastog luka, nepravilne i neznatno deformirane linije, s ojačanim širokim glatkim uzdužnim rebrom. Zaglavna pločica je glatka, s tragovima dviju poprečnih brazdica i s plosnatom glavicom čavlića na jednom kraju zglobnog tuljca. Na suženom dijelu na prijelazu u nogu, nalazi se pačetvorinasta ploha s nekoliko urezanih poprečnih brazdica, a na kratkoj nozi nalaze se dvije zakošene brazdice i jedna, položena preko njih u suprotnom smjeru. Kalotas to završno dugme na kraju noge, s jednom glatkom profilacijom, ukrašeno je na oblom dijelu radialno raspoređenim nizom kratkih ureza. Držak igle vjerojatno je imao kružnu perforaciju. Nedostaje glavica čavlića na jednom kraju tuljca te igla i njeno ležište. Bronca. Dim.: 50 x 21 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1382 (T. I., 1).

2. Dio fibule sa širokom, zadebljanom glavom, koja na jednoj strani prelazi u kratki luk s dva šira prstenasta zadebljanja izlizanih profilacija, a na drugoj se nastavlja u kuku smještenu iznad opruge od koje su ostala samo tri navoja. Ispod donjeg zadebljanja luk se račva u dva dijela, od kojih je gornji činio nogu, a donji ležište za iglu, a koji su se na kraju spajali tvoreći trokutni okvirni držak s većim otvorom. Nedostaje lijevi dio spirale, tetiva i vrh kuke te igla i čitav donji dio fibule sa završnim dugmastim elementom. Bronca. Dim.: 26 mm. Stinica. AMZ, bez inv. br. (T. I., 2).

3. Donji dio fibule s jednim širim, nepravilnim elipsoidnim zadebljanjem na gotovo ravnom dijelu luka, plitkog po-

² Pored velikog broja fibula koje zastupaju tipove navedene u tekstu, u Arheološkom muzeju u Zagrebu čuvaju se brojni primjerci drugih inačica i tipova, poput sidrastih, višestruko raščlanjenih i drugih oblika, s različitim nalazišta. Muzej Slavonije u Osijeku također obiluje fibulama, najviše koljenastim i lukovičastim, zatim brojnim zoomorfnim narukvicama, omega kopčama itd., s područja i iz okolice grada. Većina tih starih nalaza još nije objavljena.

¹ Fibule su dobivene na obradu prije 25 godina, kao komparativni materijal u drugom povodu.

lukružnog presjeka. Uska noga na kraju se stapa s punim držačem. Jače oštećeni ulomak, kojemu nedostaje gornji dio s iglom te njeno ležište, kao i završno dugme noge. Bronca. Dulj.: 30 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1636 (T. I., 3).

4. Fibula široke, s naličja žličasto udubljene glave. Glava na ishodišnoj strani prelazi u zaglavnu štitnu pločicu kratkih obliha krakova, koja djelomično pokriva oprugu s izvorno po četiri navoja na svakoj strani i s gornjom tetivom. Na drugoj strani glava prelazi u suženi luk s pravilno oblikovanim i obostrano profiliranim širim zadebljanjem ovalnog poprečnog presjeka, ispod kojeg se nastavlja vrlo kratki dio na prijelazu u nogu. Noga ima naglašen središnji uzdužni brid, a završava većim plosnatim dugmetom s prethodnom profilacijom i s bradavičastim nastavkom na vrhu. Približno trokutni držač, koji počinje na vrlo malom odstojanju od zadebljanja na luku, ima jednu veću i jednu manju kružnu perforaciju. Nedostaje dio opruge s iglom i njeno ležište. Bronca. Dim.: 41 x 17 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1384 (T. I., 4).

5. Fibula široke i masivne glave, koja u ishodištu prelazi u štitnik dužih, stanjenih krakova. Ispod štitnika nalazi se opruga, sada s tri navoja, a iznad nje kuka za tetivu. Gornji glatki dio luka, kružnog poprečnog presjeka, prekinut je širokim zadebljanjem oblog presjeka i bez izraženih profilacija. Ispod zadebljanja nastavlja se dio luka s naglašenim uzdužnim bridom, koji zadržava i sedlasto povijena noga s koso položenim nepravilnim kuglastim završnim dugmetom s tupom bradavičastom izbočinom na vrhu. Puni držač ima nepravilni trapezoidni oblik. Nedostaje lijevi dio opruge i igla. Bronca. Dim.: 64 x 27 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1367 (T. I., 5).

6. Fibula plosnate, izdužene, izvana zaobljene glave, koja se izdiže iz štitne pločice neujednačenih krakova. Štitna pločica s donje strane prelazi u okomitu pločicu s otvorom za žičanu osovinu opruge, na donjem dijelu i s kukom za tetivu u gornjem dijelu. Uzlazni dio luka je gladak, a silazni dio - ispod širokog diskoidnog zadebljanja s dobro izmodeliranim obostranim prstenastim profilacijama, ima naglašen uzdužni brid tj. rombični presjek, jednako kao i zakošena i lagano povijena noga, koja završava gotovo kuglastim gumbom. Držač je pravilan, pačetvorinasto oblikovan. Nedostaje čitava naprava za zatvaranje. Bronca. Dim.: 63 x 35 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1369 (T. I., 6).

7. Fibula masivnog štitnika nepravilnih krakova s okomitom pločicom s otvorom i s kukom s donje strane, iz i iznad kojeg se izdiže plosnatija visoka i ravna glava. Glava prelazi u luk poprečnog presjeka između kružnog i rombičnog oblika. Luk je prekinut nepravilnim, skoro kuglastim i obostrano profiliranim zadebljanjem, ispod kojeg se nastavlja donji dio luka i jače sedlasto povijena noga, jednako oblikovanih ploha istaknutog uzdužnog brida. Na gornjem dijelu luka uzdužni brid je samo blago naznačen. Noga završava okomito postavljenim, spljoštenim bikoničnim dugmetom. Luk je pokriven, u gornjem dijelu dvosmjernim, a u donjem jednosmjernim kosim, neuredno izvedenim nizovima ureza neujednačenog razmaka. Nedostaje opruga i igla. Bronca. Dim.: 66 x 32 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1365 (T. I., 7).

8. Fibula pravilne krivulje luka, kojoj je glava uklopljena u njegov gornji dio s naznačenim uzdužnim bridom. Ispod širokog, zadebljanog i zaobljenog ruba glave, nalazi se okomita pločica s kukom i nezaštićenom oprugom od osam navoja, čija je žičana osovinu provučena kroz otvor pločice. Ispod vrlo pravilnog poludiskoidnog zadebljanja na luku, oblikovanog samo s gornje strane, nastavlja se donji dio luka približno četvrtastog presjeka, koji prelazi u glatku zakošenu nogu s kuglastim gumbastim završetkom. Držač je pačetvorinast. Skoro kompletna, ali s odlomljenim većim dijelom igle. Bronca. Dim.: 46 x 24 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1369 (T. I., 8).

9. Fibula s glatkom polukružnom štitnom pločicom, ispod koje se nalazila okomita pločica s kukom za tetivu i s otvorom za osovinu opruge. Iz štitne pločice izdiže se koljenasto lomljeni korpus fibule, približno trapezoidnog poprečnog presjeka. S vanjske strane fibula je čitavom dužinom blago facetirana. Noga je lagano povijena i na prijelazu u završnu, ravno rezanu, polukružnu glatku plohu, malo uzdignuta. Držač je uzdužno postavljen, pačetvorinast. Nedostaje čitava iglena spiralna naprava. Bronca. Dim.: 36 x 15 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1366 (T. I., 9).

10. Zoomorfna fibula u obliku dupina. Na prijelazu od kljunastog dijela prema glavi, nalazi se nekoliko glatkih, usporednih brazdica. Rubovi kljuna i glave, visoko izbočena krestasta ledna peraja i bočni rubovi repa, nareckani su, a vanjski završni rub repne peraje raščlanjen je u par zaobljenja, naglašenih isječcima, u koja su - jednako kao i na mjestu očiju - utisnuti jednostruki kružići. U profilu su konture dupina izrazitije, linija luka je plitka, izuzev jače uleknutog dijela na prijelazu u rep. Repni dio s okomitom pločicom s otvorom i kukom odgovara glavi, a onaj s uzdužnim visokim držačem igle, fino raščlanjenog vanjskog ruba, odgovara nozi fibule. U očuvanom dijelu opruge od tri navoja, zadržala se i žičana osovinu. Nedostaje lijevi dio spirale s tetivom i igla. Bronca. Dim.: 41 x 19 mm. Stinica. AMZ, inv. br.1371 (T. I., 10).

11. Fibula plitkog, obostrano blago kutno lomljenog luka, s nizovima usporednih glatkih brazdica odnosno profilacija na zakošenim dijelovima. Na strani koja odgovara glavi fibule, luk prelazi u zatvoreni tuljac u kojem je smještena naprava za pregibanje igle, a na drugoj strani u ravnu nogu. Noga je oblikovana u obliku zmijske glave s naznačenim očima - utisnutim kružićima i s nosom prema kojem je usmjereno stjecište zakošenih brazdica. Utisnuti nizovi polukružića na vratnom dijelu, koji naznačuju ljuske, izlizani su i teško vidljivi. Na širokoj zaravnjenoj plohi luka, obrubljeno dvostrukim rebrastim profilacijama, nalazi se rombično polje sa 4 ćelijaste udubine, koje su bile ispunjene emajlom u višelatičnoj mustri: sada su dvije od ovih ćelija ispunjene tamnom masom, a dvije su prazne. Vrlo je trošan i oštećen primjerak, nedostaje igla, a ni njen držač nije cjelovit. Bronca. Dim.: 45 x 14 mm. Stinica. AMZ, bez inv. br. (T. I., 11).

12. Dio fibule s lukom oblikovanim od četiri usporedne trake, koji se polomio vjerojatno na mjestu najnižeg poprečnog reda veznih cilindričnih članaka na žičanoj osovinu, ko-

ja je bila provučena kroz otvore na trakama. Ispod luka je prijelazni dio s dvije glatke profilacije, na koji se nastavlja sužena, glatka noga s kalotastim gumbom na završetku i s niskim držačem igle. Nedostaje čitav gornji dio fibule. Bronca. Dim.: 34 x 7 mm. Solin. AMZ, inv. br. 9631 (T. II., 12).

13. Fibula masivnog, glatkog korpusa s istaknutim središnjim bridom koji teče čitavom njegovom dužinom. Iz jako zadebljane glave odnosno iz ishodišta luka, ispod njegova koljenastog prijevoja, izdvaja se jezičasti produžetak. Ispod glave smješten je tuljac s iglenim mehanizmom. Luk je nešto ispod sredine sužen, a proširuje se u području noge, koja završava zaobljenim dugmastim istaknućem na zaravnjenoj okomitoj polukružnoj plohi. Držač igle bio je poprečno postavljen. Nedostaje dio igle i držač. Bronca. Dim.: 46 x 18 mm. Solin. AMZ, inv. br. 9626 (T. II., 13).

14. Fibula pločasto stanjenog korpusa s cjevastim tuljcem u kojem je zglobna iglena naprava, smještenim ispod širokog zaglavnog dijela. Ispod blagog koljenastog prijevoja, luk se naglo sužava, a u predjelu noge se proširuje sve do njenog ravnog završetka s bradavičastim nastavkom na sredini. Uzduž rubova luka i noge teku glatke brazdice, a dijelovi vanjskog ruba velikog poprečno postavljenog držača igle, ojačanog ležišta, djelomično su raščlanjeni. Kompletna. Bronca. Dim.: 30 x 21 mm. Solin. AMZ, bez inv. br. (T. II., 14).

15. Fibula s poprečnom traverzom, raščlanjenog gornjeg dijela, iz koje se uzdiže luk. Ispod ishodišta luka, na traverzi se nalazi zaglavno dugme, a na njenim krajevima postrana dugmad, sva tri s glatkim profilacijama i s bradavičastim nastavcima na vrhu. Luk s dekoracijom od niza sitnih utisnutih trokutića duž hrpta, stanjen je u području neposredno iznad noge. Ravna ploha noge nosi ukras parova utisnutih koncentričnih kružica, raspoređenih s obje strane središnje glatke uzdužne brazdice. Nedostaje igla i njeno ležište. Bronca. Dim.: 53 x 19 mm. Solin. AMZ, inv. br. 9629 (T. II., 15).

16. Fibula široke, s naličja zadebljane glave, ispod koje je smještena spirala od osam navoja sa žičanom osovinom i gornjom tetivom, stegnutom kukom. Na ravnom dijelu blago svijenog luka, na kratkom razmaku, nalaze se dva zadebljanja kružnog presjeka s obostranim prstenastim profilacijama. Ravna glatka noga završava malim, koso položenim, oblim gumbom s bradavičastim nastavkom. Na gornjem dijelu velikog pačetvorinastog držača smješten je izduženi otvor. Neznatno oštećena, kompletna. Bronca. Dim.: 65 x 20 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 9556 (T. II., 16).

17. Fibula trakasto oblikovanog, ravnog korpusa s ojačanim središnjim uzdužnim rebrom, podcrtanim obostranim glatkim brazdicama. Luk je blago povijen samo u ishodištu iznad valjkastog tuljca, u kojem je smještena opruga, nadalje zadržava isti nagib i širinu, a završava ravnim rezom. Velika perforacija na držaču igle, koji ima približno trapezoidni oblik, podijeljena je okomitom pregradom u dva manja otvora. Kompletna, ali napuknuta, oštećenog držača, deformiranog luka i jako iskrivljene igle. Bronca. Dim.: 60 x 15 mm. Kostolac. AMZ, bez inv. br. (T. II., 17).

18. Fibula glatkog, blago izvijenog luka. Ispod glave, oblikovane u obliku nepravilnog zadebljanja s prstenastom profilacijom, nalaze se dijelovi naprave za zatvaranje: izdanak žice za oprugu te kuka, smještena iznad njega. Odlomljena duga spirala, koja se još drži uz fibulu preko jako iskrivljene tetive stegnute kukom, sada sadrži četrnaest navoja. Na drugoj strani kratkog luka nalazi se profilirano zadebljanje nepravilnog kružnog presjeka, ispod kojeg se nastavlja plosnata glatka noga s koničnim gumbom na završetku. Kratki držač igle ima oblik trapeza. Fibuli nedostaje drugi dio spirale i igla. Bronca. Dim.: 44 x 13 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 10498 (T. II., 18).

19. Fibula slična prethodnoj. Zadebljanja na početku i na kraju luka, bez profilacija, imaju kružni presjek. Glatka noga je uska i duga, držač igle je izdužen, a kratka opruga ima sveukupno osam navoja. Nedostaje mali dio igle te donji dio držača s ležištem za iglu. Bronca. Dim.: 45 x 15 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 10497 (T. II., 19).

20. Fibula glatkog, visoko izvijenog luka, koji se izdiže iz dugog, glatkog poprečnog valjka s iglenim mehanizmom, kao njegov sastavni dio. Ispod luka, bez ikakve naznake prijelaznog dijela na tom mjestu, nastavlja se kratka noga, ukrašena glatkim usporednim poprečnim brazdicama, koje razdvajaju male plohe s trokutnim rubnim isječcima. Na završnom ravnom rubu noge nalazi se niz sličnih isječaka u obliku nazupčenja. Cjevasti otvoreni držač igle, znatno je kraći od noge. Gotovo kompletna, nedostaje samo veći dio željezne igle, čiji je ostatak korodiran. Bronca. Dim.: 65 x 28 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 9994 (T. II., 20).

21. Fibula masivnog, zbijenog luka s traverzom raščlanjenog gornjeg ramenog dijela, u kojem se nalaze i dvije male kružne perforacije. Zaglavna i postrane kalotaste lukovice malo su izdužene i s naznačenim vrhom. Uski trakasti, glatki hrbat, teče do poprečnog ojačanja u obliku profilacije gdje je - na kratkom području prije prijelaza u nogu - luk znatno stanjen. Na plohi noge, podijeljenoj središnjom uzdužnom glatkom brazdicom, nalaze se dva para trokutnih izbočenja, složenih u "X" obliku, koja - kao i glatko ojačanje na završnom rubu noge - zadržavaju razinu na kojoj je izvedena uzdužna brazdica. Glatki prazni dijelovi, između trokutnog plastičnog ornamenta, zakošeni su i spušteni prema vanjskim rubovima, ispod razine središnjeg dijela noge. Cjevasti držač s uskim bočnim otvorom, u kojem se još zadržao donji dio igle, proteže se do kraja noge, a na njenom je završetku - s prednje strane, zatvoren. Gotovo kompletna, nedostaje samo gornji dio igle. Bronca. Dim.: 73 x 27 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 9991 (T. III., 21).

22. Fibula vitkijeg korpusa s uskom, visoko izdignutom traverzom, raščlanjenog gornjeg dijela. Lukovice s glatkim profilacijama, malo su spljoštene i blago bikonične te s bradavičastim završecima na vrhu. Široki hrbat luka nosi ukras dvostrukog niza poprečnih ureza, uokvirenih glatkim uzdužnim brazdicama. Pri kraju luka, iznad stanjenog prijelaznog dijela prema nozi, nalazi se rubna poprečna, perlasto oblikovana profilacija. Ploha noge sa središnjom uzdužnom, glat-

kom brazdicom, podijeljena je u tri polja. Gornje i donje polje zaravnjeni su i ukrašeni s po dva para utisnutih koncentričnih kružića, a srednje glatko polje zakošeno je od sredine prema vanjskim rubovima, gdje mu je razina spuštana. Ravni rub na kraju noge, dvostruko je zaobljen. U cjevastom držaču, otvorenom čitavom dužinom, uključivši i prednju stranu, nalazi se polugica za blokiranje igle. Nedostaje samo igla. Bronca. Dim.: 71 x 27 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 9990 (T. III., 22).

23. Fibula nešto niže lučne krivulje. Od kuglastih lukovica s naznačenim vrhom, ona zaglavna ima glatku profilaciju, dok su profilacije postranih lukovica, kao i poprečna profilacija iznad prijelaznog stanjenog dijela luka nad nogom, perlato izvedene. Gornji rameni dio poprečne traverze dublje je raščlanjen i iz njega se u prostor izdvajaju mali jezičasti izdanci. Zaravnjeni hrbat nešto užeg luka, blaže izvijene krivulje, ornamentiran je nizom spojenih trokutnih udubina. Dekoracija noge sastoji se od parova utisnutih koncentričnih kružića, smještenih na zaravnjenom početnom i završnom dijelu plohe, koji su podijeljeni u male četvorine, djelomično razdvojene žljebastim isječcima. Srednji glatki dio plohe, obostrano je zakošen tj. vanjski su mu rubovi spuštani ispod razine njenog središta. Cjevasti držač, nešto kraći od noge i zatvoren s prednje strane, također ima polugicu za blokadu igle. Kompletna. Bronca. Dim.: 84 x 29 mm. Kostolac. AMZ, inv. br. 9989 (T. III., 23).

LITERATURA

- BÖHME A., 1972., Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel, *SaalbJahrb* 5., XXIX., Frankfurt/Berlin
- BOJOVIĆ D., 1983., Rimske fibule Singidunuma, Muzej grada Beograda, Serija zbirke i legati, Katalog XII., Beograd
- ETTLINGER E., 1975., Die römische Fibeln in der Schweiz, *HandbSRM*, Bern
- GARBSCH J., 1965., Die Norisch-Pannonische Frauentracht in 1. und 2. Jahrhundert, *MünchBeitr* 11., 5., München
- KONDIĆ V., 1961., Zbirka rimskih fibula iz Vršačkog muzeja, *RVM X*, Novi Sad
- KOVRIG I., 1937., Die Haupttypen der Kaiserzeitlich Fibeln in Pannonien, *DissPann II*, 4., Budapest
- LERAT L., 1956., Catalogue des Collections archéologiques de Besançon II, Les fibules gallo-romaines, *AnnLittBes III*, 1., 3., Besançon/Paris
- LERAT L., 1957., Catalogue des Collections archéologiques de Montbéliard, Les fibules gallo-romaines de Mandeure, *AnnLittBes* 16., 4., Paris
- LAKOŠEK I., 1985., Zoomorfne rimske fibule iz Arheološkog muzeja u Splitu, *VHAD* 78., Split
- MARIĆ Z., 1968., Japodske nekropole u dolini Une, *GZMS XXIII*, Sarajevo
- MARVIĆ I., 1959., Iskopavanja kamenih gomila oko vrele rijeke Cetine god. 1953., 1954. i 1958., *VHAD LXI*, Split
- PATEK E., 1942., Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien, *DissPann II*, 19., Budapest
- PETRU S. i PETRU P., 1978., Nevioudunum (Drnovo pri Krškem), *KatMon* 15., Ljubljana
- SELLYE I., 1939., Les bronzes émaillés de la Pannonie romaine, *DissPann II*, 8., Budapest

SUMMARY

UNPUBLISHED FIBULAE FROM ROMAN DALMATIA AND MOESIA

The fibulae come from Stinica near Jablanac (Ortopla) and Solin (Salona) in Dalmatia, and from Kostolac (Viminacium) in Moesia, all in the collections of the Archaeological Museum in Zagreb.

Stinica

A group of eleven fibulae (Pl. I), two of which were only partially preserved, can be classified into five types.

1. The example on Pl. I:1 belongs to the Aucissa type, characterized, among other features, by a joint (*Scharnier, charniere*). Within this highly widespread early Roman form of Italic origin, example no. 1 represents an earlier variant from the Augustan-Tiberian period, the main characteristic of which is a banded bow with a prominent ribbed central section (KOVRIG, Pl. IV, 36; BÖHME, Pl. 1, 17; PATEK, 107, 108, Pl. V, 14). Lacking the standard decoration on the terminal catch-plate, but with unusual crossing extrusions on the surface of the foot, and with an exceptionally rare decoration of incisions on its terminal button-shaped dome, fibula no. 1 represents a modest example that can be dated to the 1st century AD, and particularly to the first half.

2. The partly preserved example on Pl. I:2 belongs to fibulae with two ring-like thickenings or discs on the bow (*Doppelknopffibeln*). It belongs to the later, more widespread variant of Norican-Pannonian form, with a large perforation on the catch-plate, giving it a triangular framed form (KOVRIG, 88, Pl. I, 7-9; PATEK, 90, Pl. III: 4,5). The small gaps between the discs on the bow make this example closest to the Garbsch variant A236c, dated to the mid 1st century and later (GARBSCH, 30, Fig. 4). Example no. 2 can be classified to the 1st century.

3-8. Five examples and one fragment (Pl. I:3-8) represent the fibula type with a single ring-shaped thickening or disc on the bow (*Kraftigprofilierterfibeln*), which at the transition to a new era appeared in the Pannonian and Norican region. Variations in the type differ somewhat in terms of the arch of the bow and the form of its terminal section, while the form of the disc on the bow, and to some extent the form of the pin catch, were related more to the production process itself.

The threadbare fragment no. 3 most probably was a chronologically earlier form of this type, with a shallow and extended arch of the bow, and with a perforated or full catch-plate for the pin (KOVRIG, Pl. V: 49, 50), and in that case, the fragment should be classified to the early 1st century.

The single looped fibula no. 4 also represents one of the earlier developmental variants, which has a condensed cor-

pus, but nonetheless retained perforations on the catch-plate of the pin (KOVRIK, Pl. V, 42), and it can be assigned to the first half of the 1st century.

The fibulae with complete catch-plates, nos. 5-7, of which the first is single-looped, and the other two double-looped, all belong to the same variant. They vary not merely in details, such as the form of the disc on the bow or the form of the terminal button of the foot, rather in fundamental elements such as the shape of the head and foot, and especially the arch of the bow. Almost all the differences displayed are the results of careless manufacture, as is evidently shown by the provisional execution of the decoration on example no. 7, but also the attribution of the fibulae to various series in the production process. All three have awkward proportions, and their appearance is more rustic than archaic. Fibulae nos. 5-7 can be dated to the second half of the 1st century and later.

The double looped fibula no. 8 belongs to one of the later variants of the type with one disc on the bow, without a catch-plate, where the head was not separately formed, rather was merely broadened at the starting point of the bow (KOVRIK, Pl. V, 51). This specimen exhibits the quality of production and the subsequent finishing touches to correct mistakes in the casting, and it can be dated to the first half of the 2nd century.

9-10. The double looped fibulae on Pl. I:9 and 10, belonging to the knee-shape type (Kniefibeln), are common both in the eastern and western provinces of the Empire, with an origin in the 1st century and a long continuity in the following centuries.

Example no. 9 belongs to one of the most frequent variants, quite at home in Pannonia. The variant has a faceted body, a spiral with an upper (outer) chord, and a semicircular protective plate, almost always decorated, mainly by tremulous rows as a standard ornamentation (KOVRIK, Pl. IX, 85-87, Pl. XXVI, 2; BÖHME, Pl. 7, 401-404; BOJOVIĆ, 55, Pl. XX, 184, Pl. XXI, 189). Example no. 9, which had a short coil, represents a more modest undecorated specimen, to some extent contrarily, given the relatively low and wide catch-plate for the pin, and it can be placed in the framework of the 2nd and 3rd centuries.

Fibula no. 10 represents a zoomorphic variant of the knee-shaped form, with a shallowly everted bow with a gently emphasized knee-like bend in the shape of a stylized dolphin. Within the knee-shaped type, dolphin type fibulae appear as single structures — such as the example with a spiral pin mechanism that was also found at Stinica — but also as double ones (Zwillingfibeln) with a double body and a transverse bolt or rather a jointed socket, where the joint for the pin was placed. In both versions, the mechanism parts for fastening are positions such that the head of the dolphin corresponds to the head of the fibula (PATEK, 136, Pl. XXIII, 18, 20), the opposite of example no. 10, where it was placed as the foot of the fibula. The closest analogy, not merely in relation to the identical position, is offered by one

brooch from Split (LAKOŠEK, 73, 74, Fig. 1a). Fibula no. 10, with a spiral and upper chord, can also be approximately classified to the 2nd and 3rd centuries.

11. The example of Pl. I:11 is a perfect representative of an enamelled fibula (Emailfibeln) of asymmetric concept with a snake-shaped foot, relatively rare outside its native region of Gaul. Quite numerous comparative examples are known, primarily with enamel placed in a four petal pattern (SELLYE, 41, 74, Pl. XI, 15, 16; ETTLINGER, 25, 29, Pl. 12, 4; BÖHME, Pl. 6, 342, 344). Example no. 11, with the quadri-lobate decoration in enamel, carried out seemingly in the *champlevé* technique, can be dated to the 2nd century.

Solin

Three whole and one partly preserved fibulae (Pl. II:12-15) encompass three types.

12. The fibula on Pl. II:12, of which the foot and the beginning of the bow were preserved, belongs to a special variant of the Aucissa type, whose special features consist of a bow divided into several lengthwise bands (two to six), transversely connected at 3-4 places with the aid of cylindrical nodes made on a wire base. They are not rare in Pannonia and in Gaul (PATEK, 107, Pl. V, 7; LERAT 1956, 22, Pl. VIII, 160, 160; 1957, 16, Pl. IV, 66, 67), but the greatest concentration of finds of this form has been documented in Dalmatia, with these examples dated in the framework of the first half of the 1st century (MAROVIĆ, 77, 78; MARIĆ, 36). Example no. 12 can be placed in the 1st century.

13-14. Two part fibulae (Pl. II:12, 14) represent a variant of the knee-shaped type, with a joint for moving the pin, located in the elongated terminal socket. Example no. 13 is congruous in form to the standard line of the body, with a smooth or faceted surface. Such fibulae with a terminal, most often semicircular plate, with a spring with an upper chord, and with an elongated catch-plate, are common in the Pannonian region (PATEK, 132, Pl. XXIII, 1, 2), and examples with a transversely placed catch-plate are sporadically found (KOVRIK, Pl. X, 103). A close morphological similarity with fibula 13, including the tongue-shaped lower continuation at the starting point of the bow, is displayed by an undated example with a tubular socket for the pin joint (BOJOVIĆ, 60, Pl. XXVI, 248), whose transverse holder signalizes a form that brooch no 13 could have had.

Example no. 14 represents a variant which specifies the absence of the usual massiveness of the body. Fibulae with a flattened tapering bow of changing width are not particularly common within the knee-shaped type. Some more complicated examples also contain an elongated tongue-like continuation, which can be joined to the bow in an oval opening, and luxurious versions decorated with filigree can also bear an inscription (BOJOVIĆ, 61, Pl. XXVII, 264; KOVRIG, Pl. XXXIX, 4). The most similar parallel to fibula no. 14 is an almost identical example from Drnovo, with a tubular socket for flexing the pin (S. PETRU & P. PETRU, 61, Pl. X,

39). Fibulae nos. 13 and 14 can be assigned to the 2nd and 3rd centuries, with more emphasis on the latter.

15. The fibula on Pl. II:15 belongs to one of the variants of the developed bulbous or crossbow fibula (Zwiebelkopffibeln), the leading late Roman form of brooch, with a broad distribution throughout the Roman Empire. Because of the smaller dimensions and simplified decoration of the foot, which in the entire appearance is compensated for by the step-like division of the shoulders of the upper sections of the transverse element, where the pin joint is positioned, example no. 15 differs somewhat from large such examples with a more complicated ornamentation of the foot, which includes division into fields of varied levels (KOVRIĆ, Pl. XXXIII; PATEK, Pl. XXVII). An example with identical decoration of the foot and the shoulders of the transverse element, which belongs to the 4th century, was dated by a coin of Constans (KOVRIĆ, Pl. XXXV, 2).

Kostolac

A group of eight fibulae (Pl. II:16-20; Pl. III) contains four types.

16. The example on Pl. II:16 belongs to a variant of the Norican-Pannonian fibula form with two ring-like thickenings, or discs, on the bow. It is characterized by a relatively small opening on the large catch-plate, which represents an available surface for decoration along with the plate at the head (S. PETRU & P. PETRU, 42, Pl. VIII, 23). Example no. 16 corresponds best to the Garbsch A236h variant, which is dated to the first half of the 2nd century (GARBSCH, 37, Fig. 9), but it contains no decoration nor does it possess a flat hammered hook on the exterior side of the coil. Fibula no. 16 can be assigned to the 2nd century.

17. The fibula on Pl. II:17 belongs to a form of what is called the Nertomarus type, with a specific banded bow and a perforated catch-plate for the pin, which originated in the Gallo-Roman region in the early 1st century. Example no. 17 presents the type in the version that is most frequently found within the otherwise limited appearance of this type beyond the original region of production, and which is also known to bear a legend (KOVRIĆ, Pl. XX, 3; PATEK, Pl. XII, 4, 9). The Gallic examples of the type display the greatest variety, including a rich relief decoration on the better specimens, located on the exterior side of the cylindrical socket (LERAT 1956, Pl. V, VI; 1957, Pl. III). Considering that the socket contains a coil and not a joint, example no. 17 should be treated as a representative of chronologically earlier developmental variants of the type, and classified to around the mid 1st century.

18-19. The single part fibulae on Pl. II:18-19 represent the so-called Black Sea type of fibula that appears in the 1st century, with a continuity into the 3rd century, with a provenience of development in the Lower Danubian regions. The form was derived from the trumpet-shaped type or is rather considered a subtype of the form with a single thickening on

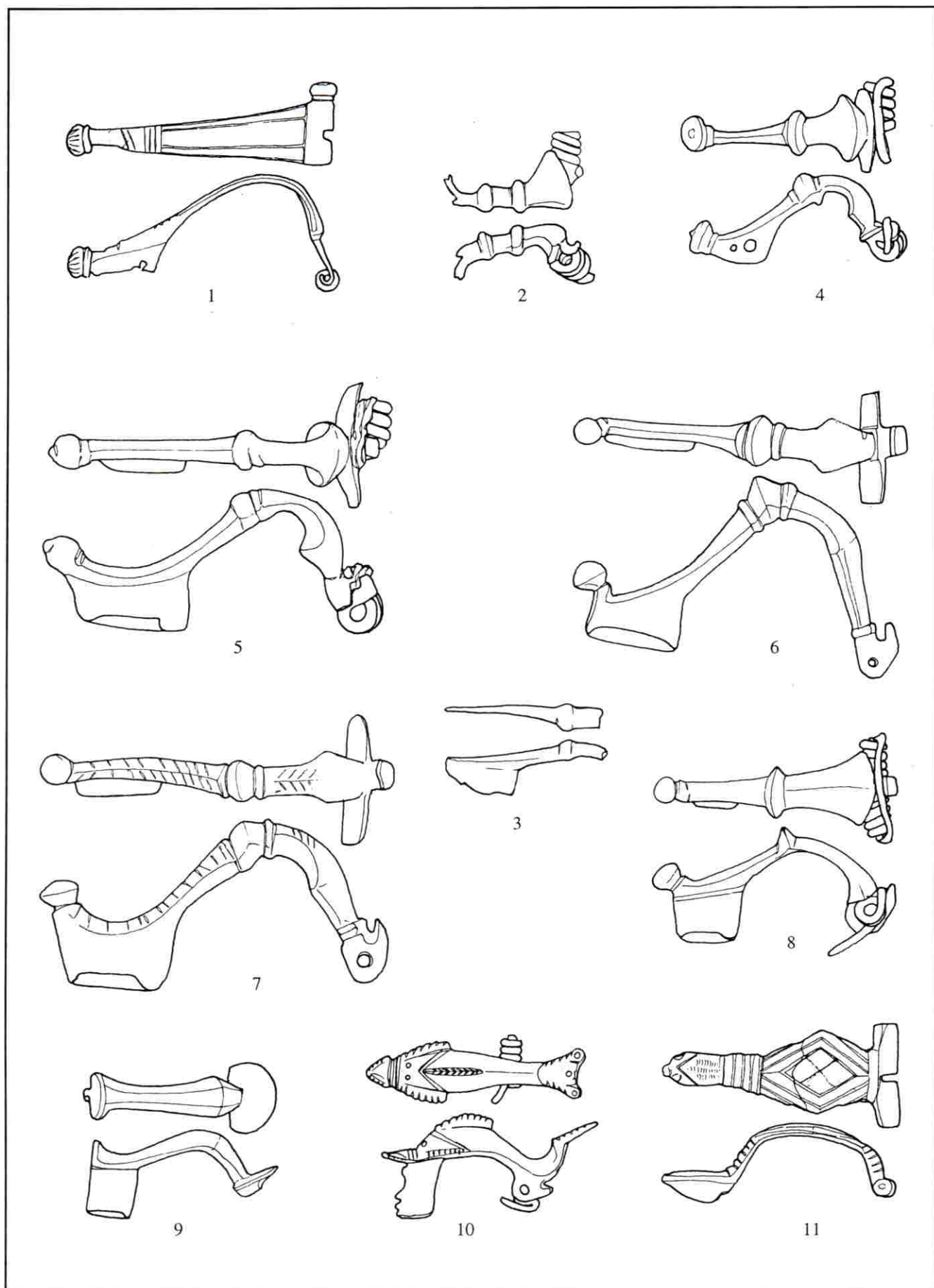
the bow. The basic characteristics consist of disc-like thickenings at the beginning and at the end of the bow, a relatively short or very long coil with an upper chord, while the typical decoration consisted of radial incisions on the discs and dotted lines located in the middle of the flattened foot (KOVRIĆ, Pl. III, 26; KONDIĆ, Pl. II, 9; BOJVIĆ, 40-42, Pl. XIII, 113, Pl. XIV, 139). Examples nos. 18 and 19, modest specimens lacking decoration, can be dated to the 2nd century and partially to the 3rd.

20. The example on Pl. II:20 could be partly related, on account of the compact body of the high bow, as well as the small terminal button as a composite part of the fibula, and the simple smooth socket without final buttons on the arms, to the so-called "T"-type fibula with a jointed pin device (PATEK, 144, 145) or what is known as the crossbow (Armbrust) fibula (KOVRIĆ, 125, Pl. XXXII, 1, 2), which appear in the Danubian provinces in the 3rd century. Whatever the final typological assignment, and on the basis of the remaining characteristics such as the relatively short but already fairly typical ornamentation of the foot, but without signs of a transition to the bow and its still undifferentiated spine, example no. 20 should be considered one of the developmental variants of crossbow fibulae, probably from the end of the 3rd century.

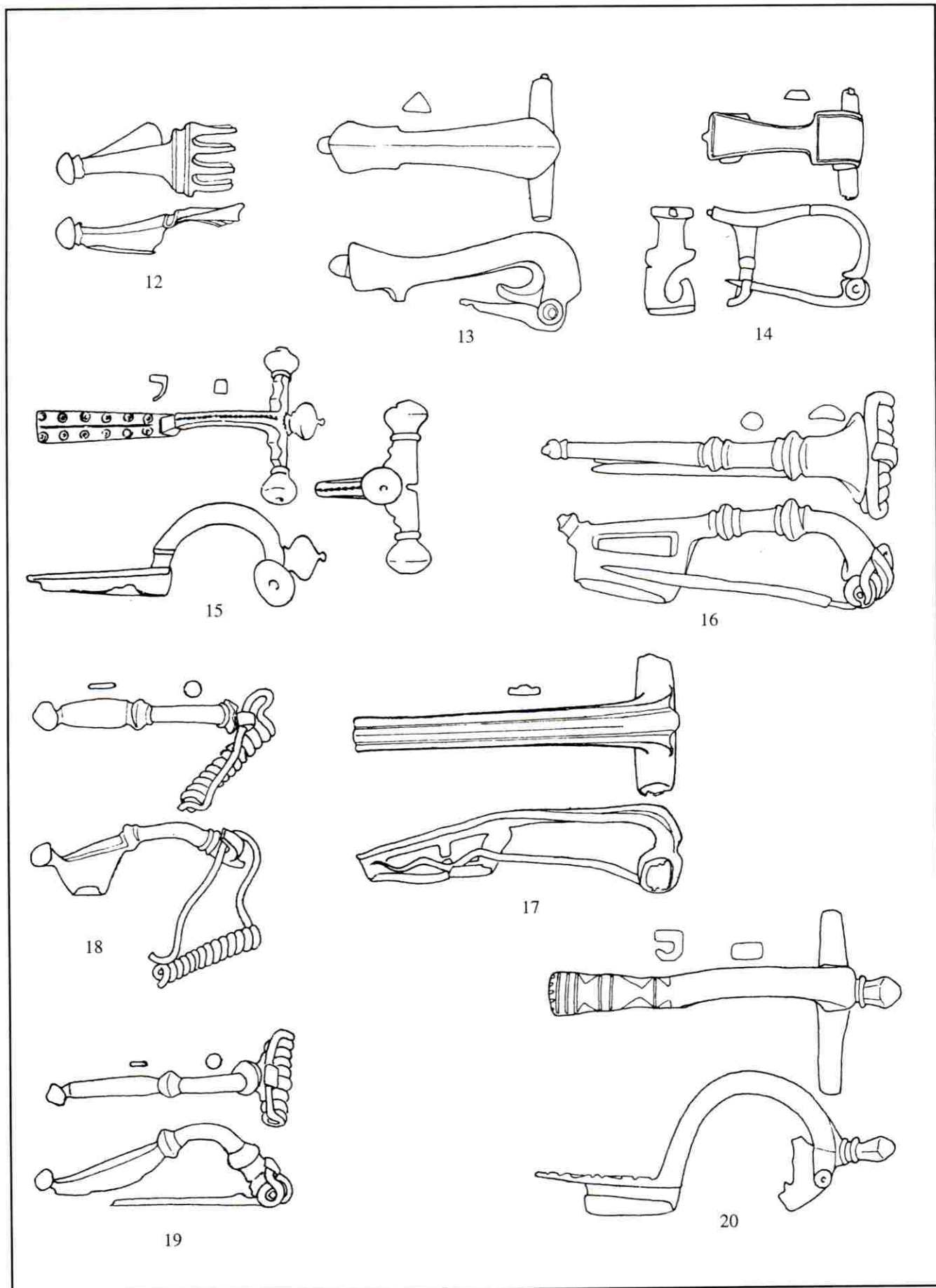
21-23. The remaining fibulae on Pl. III represent the final developmental stage of the bulbous or crossbow type, with established proportions and decoration. They belong to different series produced in the 4th century and in later periods.

The described fibulae represent a chance find from long ago, with no precise data about the circumstances of discovery, so that even the type of site (residential, funerary, public, etc.) has remained unknown. They have been treated here according to the common standards of the profession for objects of unknown provenience, using a method of classifying them into basic typological and chronological frameworks on the basis of analogies. Joining the numerous old chance finds of this and other categories of bronze objects, presently "resting in peace" in museum storerooms, and sharing their fate, the described fibulae in and of themselves did not represent a source of any kind of relevant information up to their publication. The publication of old finds is a precondition for elaborating individual types of archaeological structures, and in final terms as a foundation for investigating the same types of objects from future systematic excavations. Through their publication, meaning enabling the establishment of a relation between finds from an untouched original context, uncovered by an expert hand, and those objects discovered by chance in the past, the situation is modified to the advantage of the latter, which gain in importance and offer further insight into the past. Thus attempts to publish as many museum objects as possible and to supplement in a permanent form the forms and types known to the present should become a "leitmotif" within archaeology.

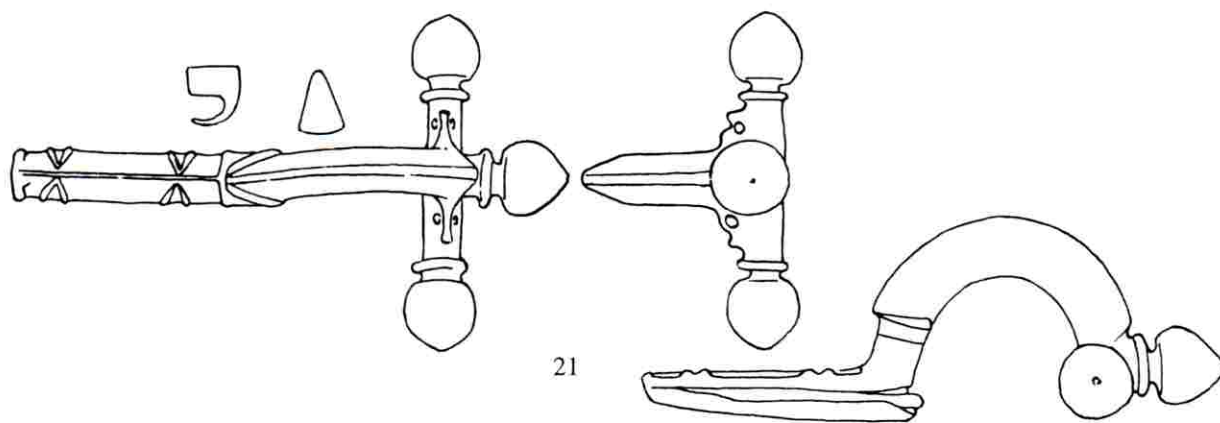
Although they were found long ago, the fibulae published here in a certain manner represent new finds, supplementing both in form and number the previous state of research into individual types of brooches.

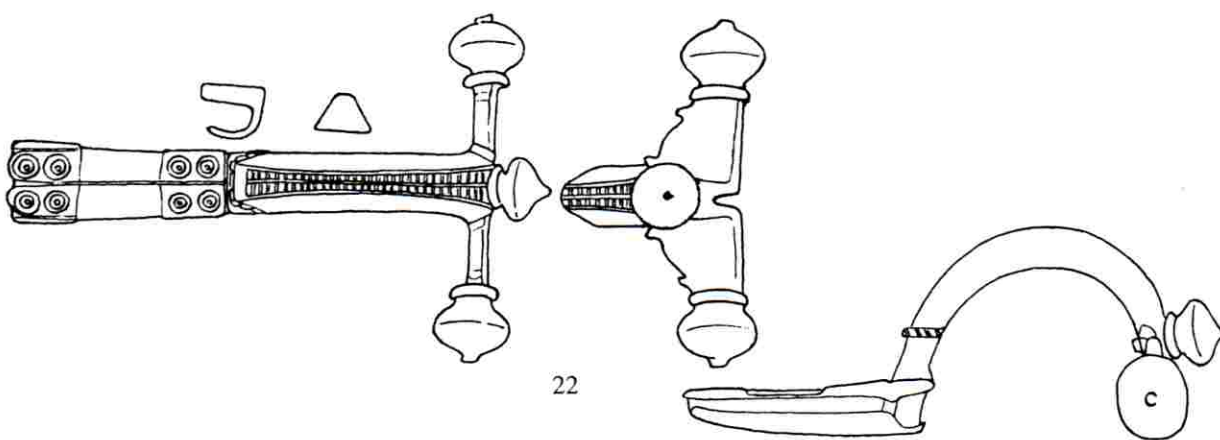
1-11: Stinica kod Jablanca. Mjerilo/Measure 1:1

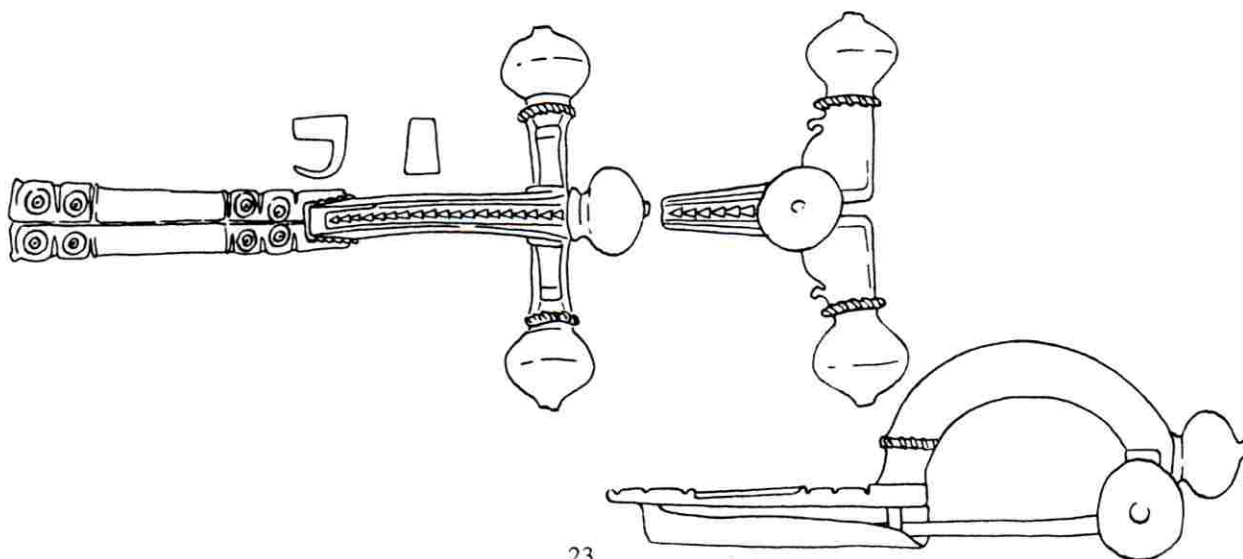
12-15: Solin, 16-20: Kostolac. Mjerilo/Measure 1:1

21

22

23

